

УДК 334 (477+55)

Тетяна Лахманюк

УКРАЇНА Й ІСЛАМСЬКА РЕСПУБЛІКА ІРАН: ШЛЯХИ СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті проаналізовано договірно-правову базу українсько-іранських відносин, досліджено політичні взаємовідносини, висвітлено торговельно-економічні зв'язки України з Іраном, розглянуто науково-технічне співробітництво, співпрацю у гуманітарній галузі.

Ключові слова: Україна, Іран, співробітництво, зовнішня політика, відносини.

Із здобуттям Україною незалежності розпочався активний процес формування нової моделі міждержавних відносин. В умовах розбудови і утвердження як України, так й Ісламської Республіки Іран виникає необхідність об'єктивно дослідити складний процес налагодження та розвитку українсько-іранських двосторонніх відносин.

Актуальність започаткованого дослідження зумовлена тим, що наукових праць дослідницького спрямування з даної проблематики в українській історіографії немає. Це пояснюється незначною віддаленістю у часі, незавершеністю процесу, варіативністю двосторонніх стосунків, що вимагає подальшого ґрунтовного, цілісного й об'єктивного вивчення.

Метою дослідження є аналіз основних подій історії налагодження і розвитку українсько-іранських міждержавних взаємин. Завдання: висвітлити історико-політичні передумови та чинники налагодження українсько-іранської співпраці в нових геополітичних умовах; дослідити основні тенденції процесу становлення і розвитку політичних зв'язків, механізми формування та реалізації повноцінних двосторонніх відносин; показати місце українсько-іранських стосунків у структурі міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження є історія міжнародних відносин і зовнішньої політики України й Ісламської Республіки Іран у нових геополітичних умовах.

Предмет дослідження становлять головні напрями і пріоритети двосторонніх відносин між Україною та Ісламською Республікою Іран, визначення основних закономірностей і тенденцій зародження та розвитку міждержавних взаємин, їх місце в структурі міжнародних відносин.

Ісламська Республіка Іран є одним із найбільших економічних партнерів України у регіоні Близького Сходу, країною, в співробітництві з якою наша держава має значний економічний інтерес [1, с. 3].

Ісламська Республіка Іран визнала незалежність України 25 грудня 1991 р. Протокол про встановлення дипломатичних відносин на рівні посольств був підписаний у Києві 22 січня 1992 р. З кінця січня 1992 р. в Києві діє Посольство Ірану. В жовтні 1992 р. започатковано діяльність Посольства України у Тегерані.

Договірнo-правова база українсько-іранських двосторонніх відносин забезпечує юридичне підґрунтя для взаємовигідного співробітництва між двома країнами у політичній, торговельно-економічній і гуманітарній сферах [3, с. 563].

Основоположним документом двосторонніх відносин між Україною та Іраном є Декларація про принципи дружнього співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран, підписана президентами двох держав у Тегерані 26 квітня 1992 р. В цьому документі відзначається, що обидві країни розвиватимуть свої відносини як дружні держави і рівні партнери. Велике значення надається переговорам і відносинам на найвищому державному рівні, зустрічам керівників зовнішньополітичних відомств, консультаціям і переговорам сторін із міжнародних та двосторонніх питань, що становлять взаємний інтерес,

у тому числі в рамках ООН, інших міжнародних і регіональних організацій та форумів на різних рівнях [2, с. 80].

Укладенням Угоди про співробітництво між Харківською державною обласною адміністрацією і Губернаторством провінції Ісфаган у грудні 1999 р. було започатковано українсько-іранське співробітництво на регіональному рівні, що вбачається досить перспективним з огляду на зацікавленість регіональних адміністрацій та господарюючих структур.

Сторонами постійно здійснюється робота з вдосконалення договірно-правової бази. За час, що минув після заснування посольств, відбулася низка двосторонніх офіційних візитів на високому та найвищому державних рівнях [7].

Широкий обмін урядовими делегаціями відбувся по лінії окремих міністерств і відомств України, зокрема Міністерства закордонних справ, Міністерства промислової політики, Міністерства транспорту, Держкомнафтогазпрому, Мінвуглепрому, Національного банку, Мінкультури та інших державних установ [5, с. 9].

Активна співпраця між Україною та Іраном відбувається в рамках міжнародних світових і регіональних організацій. Необхідно відзначити близькість позицій двох держав із більшості актуальних проблем міжнародного життя. Іран підтримав кандидатуру Міністра закордонних справ України на пост Головуючого 52-ї сесії ГА ООН, а також кандидатуру України на виборах до складу непостійних членів РБ ООН на період 2000–2001 рр. На регулярній основі проводяться зустрічі між представниками двох держав у рамках роботи ГА ООН [6, с. 79].

Іран надає сприяння Україні у встановленні плідних контактів і налагодженні співробітництва з низкою впливових регіональних організацій – Організації Економічного Співробітництва й Організації Ісламської Конференції. Вагомий внесок у розвиток двосторонніх відносин у політичній сфері зробили візити до Ірану прем'єр-міністра України, голови Верховної Ради у лютому 2001 р. та візит міністра закордонних справ України у грудні 2001 р.; в Україну – президента Ісламської Республіки Іран Саєда Мохаммада Хатамі у жовтні 2002 р., міністра закордонних справ ІРІ у січні 2001 р., а також третє спільне засідання Міжурядової україно-іранської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва за участю першого віце-прем'єр-міністра України О. В. Дубини (травень 2002 р.), та політичні консультації зовнішньополітичних відомств двох держав, які відбулись у Києві. У ході цих заходів сторони підтвердили політичне завдання розвивати відносини, в тому числі на високому та найвищому рівнях [9].

З метою реалізації досягнутих домовленостей Україна й Іран активно працюють у напрямку вдосконалення схем двосторонніх стосунків. Серед іншого використовується така форма співпраці як регіональне співробітництво, започатковане, як зазначалось, у грудні 1999 р. укладенням відповідної Угоди між провінцією Ісфаган та Харківською областю. У цьому контексті, економічна складова відіграє все важливішу роль в архітектурі україно-іранських взаємин.

Сторони зацікавлені розвивати співробітництво між законодавчими органами. В рамках активізації міжпарламентських зв'язків у лютому 2001 р. в Ірані перебував із візитом голова ВР України на чолі делегації українських парламентарів, а в жовтні 2003 р. Україну відвідав голова Меджлісу Ісламської Ради Ісламської Республіки Іран.

Незважаючи на те, що дипломатичні зв'язки між Україною та Ісламською Республікою Іран було встановлено ще в 1991 р. (25 грудня), перше десятиліття відносин відзначилося достатньо статичним розвитком. Виключенням є створення Міжурядової українсько-іранської спільної комісії з економічного та торговельного співробітництва (МСК) у 1996 р., і підписання контракту щодо спільного виробництва пасажирських літаків АН-140 у 1997 р. [1, с. 4–5].

Водночас потенціал двостороннього співробітництва між країнами суттєво ускладнювався тиском на Україну з боку США. Відмова нашої держави від участі у

Бушерському контракті, яка відбулася після візиту до Києва американського держсекретаря М. Олбрайт у березні 1998 р., призвела до втрати державою мільйонних контрактів [7].

Сучасне співробітництво між Україною та Ісламською Республікою Іран базується на низці угод, яких було досягнуто вже в новому тисячолітті. До них відносяться: Договір про основи взаємовідносин і принципи співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран, Меморандум між Урядом України й Урядом Ісламської Республіки Іран про торговельно-економічне співробітництво на 2003–2007 рр. і Програма реалізації напрямків торговельно-економічного співробітництва між урядом України та урядом Ісламської Республіки Іран на 2003–2007 рр. (підписані під час офіційного візиту президента ІРІ С. М. Хатамі в Україну у жовтні 2002 р.) [2, с. 82].

Ісламська Республіка Іран є одним з основних торгово-економічних партнерів України в світі. У 2009 р. Іран посів 11-е місце серед країн світу та 4-е місце серед країн Азії за обсягами українського експорту, частка постачань до іранського ринку в загальному обсязі експорту склала 1,9 %. При цьому, за розміром позитивного сальдо у зовнішній торгівлі України (722,627 млн дол. США) Іран в 2009 р. зайняв 3-тє місце серед країн світу (після Туреччини і Єгипту).

У 2010 р. обсяг загального товарообігу між Україною та Іраном склав 1080,656 млн дол. США.

Структура українського експорту в Іран: сільгосппродукція (зернові культури, жири й олії) – 49 %, продукція металургійної галузі (прокат, труби, прутки, бруски, кутки, профілі) – 25,9 %; енергетичні матеріали (нафта та продукти її переробки) – 8,8 %; машини, механізми й устаткування для залізниці, гірничо-видобувної промисловості, обладнання для енергетичної галузі, частини літальних апаратів, продукція хімічної промисловості та інше – близько 10 %.

Структура іранського експорту в Україну: продукти переробки овочів, горіхи і плоди, цитрусові – 38,7 %, наземні транспортні засоби – 38,9 %, фармацевтична продукція – 14,4 %.

Найбільші проекти в Ірані здійснюють такі всесвітньо відомі компанії як АНТК “Антонов”, ВАТ “Мотор-Січ”, ДП НВКГ “Зоря-Машпроект”.

Розвиток українсько-іранських відносин в енергетичній галузі координується Міжурядовою українсько-іранською комісією з економічного та торговельного співробітництва, яка довела свою спроможність виступати в ролі головного координатора двостороннього співробітництва в економічній сфері. Характерним прикладом позитивного надбання у двосторонніх відносинах України й Ірану стало виконання плану заходів згаданої Міжурядової комісії впродовж 2004–2007 рр. Особливе значення Ірану для України в енергетичній сфері полягає у наступному. По-перше, за висновками західних експертів, в Ірані зосереджено майже 20 % світових покладів енергоносіїв – це 150 млрд барелей нафти та 130 трильйонів газу. Ці дані засвідчують, що Іран здатний відіграти дедалі більш зростаючу роль у забезпеченні енергетичних потреб ЄС. За вказаними даними Міністерства нафти Ірану, половина покладів вуглеводнів Ірану розташована на материкових і стільки ж на шельфових родовищах Перської затоки. Найбільш багаті родовища нафти та газу були виявлені на півдні Ірану. По-друге, у питанні транзиту енергоносіїв із Середнього Сходу найбільш амбітним є проект транзиту іранського газу до Європи територією України. Даний проект було визначено пріоритетним ще в постанові ВР України “Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності” від 25 жовтня 1991 р. У документі йшлося про підтримку пропозиції Вірменії про будівництво разом з іншими колишніми республіками СРСР трансконтинентального газопроводу “Іран–Європа” через територію України. У середині 90-х рр. з ініціативи української сторони розпочалися активні переговори щодо будівництва такого газопроводу з Ірану до Західної Європи. При цьому слід нагадати, що у липні 2005 р. українська компанія “Нафтогаз України” вже пропонувала уряду Ірану розглянути варіант прокладання газопроводу за маршрутом “Іран–Вірменія–Грузія–Чорне МОРЕ–Україна–Європа”. По-третє, постачання іранських енергоносіїв

визначено в “Енергетичній стратегії України на період до 2030 р.” як перспективні джерела імпорту природного газу [8].

Сьогодні Україна й Іран співпрацюють у низці проектів. Насамперед, це партнерство в галузі виробництва пасажирських літаків для місцевих авіаліній АН-140 (Iran-140) за українською ліцензією. Ісламська Республіка Іран випускає 30 % вузлів, інші 70 % поступають у готовому вигляді з України. Контракт підписаний в 1997 р., складання першого АН-140 завершилося у жовтні 2000 р., а в лютому 2001 р. почалися його випробування. Можливим є застосування літака у військово-транспортній авіації. Модифікація Iran-140МП призначається для морського патрулювання, Iran-140Т є тактичним транспортним варіантом [1, с. 4].

Також розвивається співпраця у галузі виробництва авіаційних двигунів компанією “Мотор-Січ” і Компанією авіаційної промисловості Ірану; існує угода між Ісфаханським металургійним комбінатом, об’єднанням “Гаєм-ор-Реза” і компанією “Азовімпекс” про поставки коксівного устаткування до Ірану; продовжується співпраця у галузі виготовлення та ремонту в Ірані газових компресорів, нафтової і газової промисловості, нафтохімії. З 2001 до 2006 рр. товарообіг між двома країнами збільшився майже втричі (з 165 до майже 595 млн дол. США) [4, с. 28].

Перспективним для нашої держави вважається співробітництво з Іраном у галузі енергетики, зокрема, залучення України до міжнародного газового проекту, який передбачає транспортування іранського, азербайджанського і туркменського газу до Європи. Велику зацікавленість у цьому проекті мають обидві сторони, однак можливості його втілення в життя загрожує як існування конкурентних міжнародних проектів, так і непроста міжнародна ситуація, яка склалася навколо іранської ядерної програми [6, с. 73].

У сфері українсько-іранського науково-технічного співробітництва між сторонами останнім часом зросла кількість двосторонніх візитів на експертному рівні, в ході яких опрацьовувалися можливості щодо подальшого розвитку вже започаткованого співробітництва, а також налагодження нових взаємовигідних контактів у машинобудуванні, енергетиці, нафтогазовій промисловості, в авіаційній, хімічній, нафтохімічній, залізничній і сільськогосподарській сферах [5, с. 10].

Головним здобутком співпраці стають не тільки продаж іранській стороні обладнання та механізмів вітчизняного виробництва, перш за все для авіаційної, газової, електротехнічної, радіотехнічної і машинобудівної галузей промисловості.

Прикладом науково-технічного співробітництва між двома країнами є надання сприяння українською стороною у створенні Іраном власної літакобудівної галузі. Співробітництво в цій галузі останнім часом набирає все більш динамічного розвитку, що обумовлюється прагненням Ірану створити власний повний цикл виробництва літаків середнього класу, наявністю взаємної зацікавленості й одержанням реальної економічної вигоди.

Перспективними напрямками українсько-іранської співпраці в гуманітарній галузі є: налагодження плідних стосунків у галузі вищої, середньої та професійної освіти; зміцнення ділових контактів між університетами й іншими вищими навчальними закладами України та Ірану, обмін викладачами, студентами і фахівцями; розширення зв’язків між спортивними організаціями та установами фізичного виховання двох країн; поглиблення співробітництва між українськими й іранськими фірмами, які діють у сфері міжнародного туристичного бізнесу; зміцнення співпраці українських та іранських кіномитців; встановлення прямих контактів і взаємного обміну між творчими та музичними колективами [3, с. 570].

Встановлені та підтримуються плідні робочі зв’язки з багатьма видавництвами, редакціями провідних засобів масової інформації, телебаченням Ісламської Республіки Іран.

З метою ознайомлення з культурним надбанням двох держав проводиться обмін спеціалістами в галузі художньої творчості, кіно, музичного мистецтва, організуються виставки робіт художників двох країн, декоративно-прикладного мистецтва, українські

творчі колективи беруть участь у національних та міжнародних фестивалях, що проводяться на території Ірану [4, с. 28].

Активізації туристичного бізнесу між двома країнами сприяло укладення Угоди між Кабінетом Міністрів України й Урядом Ісламської Республіки Іран про співробітництво в галузі туризму, підписання якої відбулося у рамках Третього спільного засідання Міжурядової україно-іранської комісії з економічного та торговельного співробітництва у травні 2002 р. в Тегерані.

Перспективним напрямком співробітництва вважається розвиток відносин між спортивними організаціями України та Ірану. Українські й іранські спортсмени беруть участь у змаганнях різного рівня, які проводяться в Україні та Ірані. У 1998 р. підписано Меморандум про співробітництво між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту й Організацією фізичного виховання ІРІ [1, с. 5].

Головними заходами, які надали значного імпульсу для подальшого розвитку співробітництва України та Ірану в гуманітарній сфері, стали візити голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України І. С. Чижо до Ірану в січні 2004 р., міністра науки, досліджень та технологій Ірану Дж. Тоуфігі в Україну у березні 2004 р. і міністра культури та ісламської орієнтації Ірану А. Масджед-Джамеї у квітні 2004 р., а також проведення в Україні у квітні–травні 2004 р. днів культури Ісламської Республіки Іран в Україні [3, с. 570].

Отже, останні роки довели необхідність пошуку альтернативних джерел енергопостачання для України. В сучасному світі енергетичний фактор може бути суттєвим важелем впливу не лише на економічний, але й на політичний суверенітет будь-якої країни. Так звана “газова криза” у відносинах із Росією нещодавно продемонструвала, що для України завдання диверсифікації постачання енергоносіїв було і залишається першочерговим.

Центральна Азія, а зокрема Іран, посідає друге після Росії місце в світі за розмірами газових родовищ і є потенційним кандидатом на роль постачальника енергоносіїв, тим більше, що дана сторона неодноразово висловлювало таку зацікавленість. Втім, незважаючи на економічну привабливість співробітництва, воно навряд чи виправдає очікування в умовах загострення кризи навколо ядерної програми Ірану.

Таким чином, як і будь-яка система, яка розвивається, українсько-іранські відносини мають певні етапи й цикли розвитку. Для них характерні періоди активізації та гальмування, пошуків компромісів і певного охолодження. Це пов'язано як із внутрішнім розвитком українського й іранського суспільств, так із зовнішніми факторами: світовою кон'юнктурою, позицією провідних західних держав стосовно тих чи інших подій у світі та їх впливом на зовнішню політику України й Ісламської Республіки Іран. Тому українсько-іранські відносини необхідно розглядати в контексті євроінтеграційних і глобальних світових процесів, враховуючи міжнародну ситуацію, наявні інтереси провідних держав й міжнародних структур.

Список використаних джерел

1. *Васенко В.* Київ–Тегеран: на орбіті взаємозацікавленого діалогу / В. Васенко // Урядовий кур'єр. – 2001. – 1 лют. – С. 3–5.
2. *Геополітична кон'юнктура та геостратегічні імперативи співробітництва України з країнами Середнього Сходу: Туреччиною, Іраном та Афганістаном // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.* – Вип. 28. Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 80–86.
3. *Головко С. В.* Міжнародні відносини та зовнішня політика 1980–2000 рр. / С. В. Головко, Ю. Р. Медок. – К.: Либідь, 2001. – 616 с.
4. *Економічна складова геополітичних інтересів України у відносинах з країнами Середнього Сходу: Туреччиною, Іраном, Афганістаном // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.* – Вип. 31. Ч. II – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2002. – С. 27–28.
5. *Маначинський О.* Іран: в епіцентрі бурі: Геополітика / О. Маначинський // Політика і час. – 2006. – №5. – С. 9–14.
6. *Матвійчук Я.* Між Європою та Азією. Пріоритети зовнішньої політики України в геополітичному розвитку / Я. Матвійчук // Політика і час. – 2002. – № 3. – С. 73–83.
7. *Міністри юстиції України та Ірану обговорили правові аспекти міждержавного співробітництва двох країн [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/2696>
8. *Проблеми та перспективи співробітництва України з Іраном в економічній сфері [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/14.htm>
9. *Україна–Іран [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://svit.ukrinform.ua/Iran/iran.php?menu=attitudes>

Татьяна Лахманюк

УКРАИНА И ИСЛАМСКАЯ РЕСПУБЛИКА ИРАН: ПУТИ СОТРУДНИЧЕСТВА

В статье проанализирована договорно-правовая база украинско-иранских отношений, исследованы политические взаимоотношения, отражены торгово-экономические связи Украины с Ираном, рассмотрено научно-техническое сотрудничество, сотрудничество в гуманитарной отрасли.

Ключевые слова: Украина, Иран, сотрудничество, внешняя политика, отношения.

Tetyana Lakhmanyuk

UKRAINE AND ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN: WAYS OF COLLABORATION

The paper presents the analysis of the legal base of the Ukrainian-Iranian relations, the research of the political and the trade-and-economic relationships of Ukraine and Iran as well as their scientific-and-technical and humanitarian cooperation.

Key words: Ukraine, Iran, collaboration, foreign policy, relations.